

oka és molekuláris mechanizmusa, hanem az, hogy mik az orvostudomány és a biológia lehetőségei az élettartam meghosszabbítására, illetve az öregség „nyűgének és nyilainak” elkerülésére. A szerkesztők és a szerzők józan mértéktartással igyekeznek lehűteni az ezzel kapcsolatos túlzott várakozásokat, hamis illúziókat. Irreálisnak tartják az olykor komoly kutatók által is hangoztatott nézeteket, hogy hamarosan általános lesz a százhusz éves, sőt esetleg a kétszáz éves életkor elérése. Az eddig

leírtak alapján tehát az öregedéstől féltő olvasó nem sok biztatót talál a könyvben. Illetve egyet igen. Azt, hogy az idén megjelent kiváló kötet szerkesztője és négy fejezetének óriási tudásról, gondolatgazdagságról, valamint munkabírásról tanúskodó szerzője, Róbert László kilencven éves. Isten éltesse még sokáig! (Ladislav Robert – Tamas Fulop editors: *Aging. Facts and Theories*. Basel: Karger, 2014)

Venetianer Pál  
az MTA rendes tagja

### *A nyelvhasználat és a kognitív működés összefüggései a legfrissebb hazai kutatások tükrében*

Az Általános Nyelvészeti Tanulmányok sorozat 25., jubileumi kötetével örvendeztetett meg bennünket 2013-ban a sorozat főszerkesztője, Kenesei István (MTA Nyelvtudományi Intézet) és a kötet szerkesztője, Pléh Csaba (Eszterházy Károly Főiskola, Eger). Amint azt a főszerkesztői utószóból megtudhatjuk, az aktuális kötet megjelenésének érdekessége egyfelől az, hogy a sorozat első kötete éppen ötven évvel korábban jelent meg Telegdi Zsigmond főszerkesztésében, másfelől, hogy az akkori főszerkesztő irányítása alatt készült utolsó kötetet szintén Pléh Csaba szerkesztette *Nyelvészet és pszichológia* címen 1995-ben.

A kötet az országban vagy külföldön dolgozó huszonhat szerző, köztük számos ifjú kutató elméleti és empirikus munkáinak felsorakoztatásával átfogó képet ad a mai magyar, pszicholingvisztikával foglalkozó kutatásokról. A kötet tanulmányai, mint azt szerkesztői előszavában Pléh Csaba kifejti, bemutatják, hogy a kognitív nyelvszemlélet alapkérdései milyen módon jelennek meg az egyéni nyelvhasználó megértési, fejlődési

folyamataiban. A kognitív működés és nyelvhasználat összefüggésének témakörét több altémára osztva tekinti át a kötet, mint a nyelv, megismerés és agyműködés kapcsolata, fejlődéslelektani szempontok a nyelvhasználatban, nyelvezavarok, valamint a nyelvhasználat kulturális és pragmatikai összefüggései. A kötet erénye, hogy mind elméleti, mind módszertani szempontból, mind pedig a vizsgált nyelvi és kognitív területek szempontjából változatos és izgalmas palettát kínálnak a tanulmányok, ugyanakkor következetesen felvetődik bennük a kognitív nyelvszemlélet alapvető problémájának néhány tematikája. Ilyenek például a nyelvhasználat architektúrájának kérdései, a tudás szerepe a nyelvi feldolgozásban, az evolúciós és társas hatások érvényesülése a nyelvi képességekben.

A nyelv, megismerés és agyműködés összefüggéseiről szóló fejezetben Kenesei István tanulmánya a nyelvhasználati architektúra kérdéseit vizsgálja. Ezen belül a szerző a nyelvhasználat formai kreativitását taglalja a szavak és a mondatok szintjén tapasztalható rekurzivitásból kiindulva, majd a formai kreativitásból vezeti le a jelentésbeli és tudatelméleti kreativitást. Pléh Csaba és Thuma Orsolya (Budapesti Gazdasági Főiskola) a nyelvfeldolgozási rendszer önállóságának kér-

dését vitatja, vagyis azt, hogy a nyelvfeldolgozás mennyiben moduláris, és mennyiben függ általános kognitív képességektől, tudástól, tágabb kontextustól. Szintén az általános kognitív képességek és a nyelvi működés összefüggéseinek kérdését veti fel Heilmann Ágnes (Szegedi Tudományegyetem) és munkatársainak – Szépfalusi Noémi, Janacsek Karolina és Németh Dezső – tanulmánya, amely az emlékezeti rendszerek, elsősorban a munkamemória és a nyelvi működés összefüggését vizsgálja összetett szavak feldolgozása során.

A beszédfeldolgozás alulról felfelé építkező folyamatát mutatja be Mády Katalin (MTA Nyelvtudományi Intézet), majd ennek kapcsán azt a kérdést vizsgálja, hogy a beérkező ingereket agyunk miként kapcsolja össze magasabb nyelvi egységekké, és mi lehet a szerepe a beszédészlelésben a tágabb kommunikációs kontextus hatásainak, valamint a felülről lefelé érvényesülő kognitív működésnek. A nyelvészet, pszicholingvisztika és mesterséges intelligencia határterületére kalauzolják az olvasót Proszéky Gábor (MTA – Pázmány Péter Katolikus Egyetem Magyar Nyelvtudományi Kutatócsoport) és munkatársai, Miháلتz Márton és Kuti Judit. Tanulmányukban a WordNet lexikális adatbázis magyar nyelvű verziójának kognitív szempontból releváns működési elveit mutatják be azzal a szándékkal, hogy ezek összevetése az emberi működéssel a jövőben pszicholingvisztikai kutatásokban hasznosulhasson.

A fejlődés és nyelv kérdéseit taglaló fejezetben Kis Anna (ELTE és MTA Természetudományi Kutatóközpont) és munkatársai, Miklósi Ádám és Topál Józsefa kommunikáció és nyelvhasználat képességét vetik össze különböző fajoknál: kutya, ember és csimpánz esetében. Tanulmányukban azt a kérdést fejtik ki, hogy a kommunikációs képesség és

az ehhez kapcsolódó kognitív rendszerek mely aspektusai azok, amelyek kizárólag az emberre jellemzőek. A nyelvfeldolgozás agyi folyamataival foglalkozik Gervain Judit (CNRS és Université Paris Descartes, Sorbonne Paris Cité) a magzati kortól az első életévekig, tehát nagyjából a beszédprodukciónak megjelenéséig. Az általa idézett kutatások rámutatnak, hogy újszülötteknél is megfigyelhető a magzati korban szerzett nyelvi tapasztalatok hatása, és az első lexikai és morfoszintaktikai ismeretek megléte már fél éves korban igazolható. Mindez a nyelv elsajátításához szükséges képességek velünk született voltára utal. Kovács Ágnes Melinda (Közép-európai Egyetem) a kétnyelvűség és a társas megismerésben szerepet játszó elmeolvasási képesség összefüggéseit vizsgálja csecsemőknél. Az általa bemutatott kutatások eredményei azt igazolják, hogy a beszédprodukciónak megjelenése előtt, már hét hónapos korban kimutatható a kétnyelvűség előnye a vélekedések tulajdonításában, konkrétan a kontrollképességek korai érésében. Vagyis felmerül a lehetősége annak, hogy az elmeolvasási képesség fiatalabb korban is jelen lehet, mint azt korábban feltételezték.

A nyelvi zavarok vizsgálatával foglalkozó fejezetben Bánréti Zoltán (MTA Nyelvtudományi Intézet) és munkatársai – Szücs Márta és Mészáros Éva – tanulmánya az afáziában és Alzheimer-kórban szenvedő betegek lexikai rekurzióra vonatkozó képességeit vizsgálta összetett szavak építését megkívánó feladatokban. Eredményeik alapján a szerzők a mellett érvelnek, hogy az emberi elme általánosságban rendelkezik a rekurzív műveletek képességével, és ennek specifikus megnyilvánulásait mutatja a lexikai, szintaktikai, valamint az elmeolvasási képességekben megnyilvánuló rekurzió. Győri Miklós (ELTE Gyógynevelési

giai Pszichológiai Intézet) az elmeolvasási és pragmatikai készségek összefüggéseit tanulmányozta autizmussal élő személyeknél. A szerző számos korábbi vizsgálati eredményt összegezt, melyek ennek a csoportnak az elmeolvasás terén megmutatkozó korlátolt képességeit igazolják, ugyanakkor felhívja a figyelmet arra az ellentmondásos eredményre, hogy magasan funkcionáló autizmus spektrum zavarban szenvedő személyek viszonylag jól értelmezik az ironiát. Tanulmányában a szerző erre az ellentmondásra keres magyarázatot.

A kulturális hatásokkal és pragmatikával foglalkozó utolsó fejezet tűnik a kötet legprovokatívabb részének, elsősorban elméleti fókuszú írásainak radikális evolucionista nézőpontja miatt. Dan Sperber (Közép-európai Egyetem) és szerzőtársa, Deidre Wilson a hétköznapi nyelvhasználatban elterjedt metaforikus vagy átvitt értelmezés nyelvi működésével kapcsolatosan azt a nézetet fejti ki, miszerint gondolkodásunkban nincsen ki-tüntetett szerepe a metafora megértésének – ami egyébként egy kognitív nyelvészet által fontosnak ítélt probléma. Ugyanis, a kontextus alapján a releváns információt figyelembe vevő következtetéses megértéshez bizonyos kognitív háttér folyamatokra van szükség, és ezek működésében nincs alapvető különbség ugyanazon szöveg képletes vagy szó szerinti értelmezésében. Forgács Bálint (Közép-európai Egyetem) írása szintén ehhez a témához kapcsolódik. A szerző a kognitív idegtudomány legújabb eredményeinek tükrében azt a kérdést vizsgálja, hogy miként zajlik a szó szerinti jelentésen túli átvitt vagy metaforikus jelentések feldolgozása, mely folyamat a mesterséges intelligencia számára továbbra is nehezen értelmezhetőnek bizonyul. A szerző ez utóbbi okát abban látja, hogy a metaforák értelmezésekor az absztrakt és konkrét jelen-

tés egyszerre van jelen, és a humán feldolgozás során mindkettő aktiválódik – éppen ez az a mozzanat, amelyet komputációs eszközökkel még nem sikerült modellálni. Fekete István (Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem és MTA Nyelvtudományi Intézet) és munkatársa, Babarczy Anna empirikus vizsgálatukban az absztrakt és konkrét nyelv megértését tanulmányozta hangeseményeket tartalmazó kifejezések kapcsán, mint például „a riporter beharangozta a hírt”. Ennek során azt találták, hogy a szövegekben elvont értelemben megjelenő hangesemények feldolgozása nem aktivál speciális hangreprezentációkat.

Olivier Morin (Közép-európai Egyetem) tanulmánya a kulturális információ terjedésének kockázataival, a hagyományoknak az idő múlása ellenére való fennmaradásával, és az ehhez szükséges társadalmi és kognitív feltételekkel foglalkozik. A szerző a mellett érvel, hogy a kulturális szelekció során azok a hagyományok sikeresek a fennmaradásban és széles körű terjedésben, amelyek általános pszichológiai működéseink miatt kognitív vonzerővel bírnak, ugyanakkor lokális társadalmi, demográfiai és történelmi tényezők is kedvezően alakulnak elterjedésük szempontjából.

Összességében elmondható, hogy a kognitív és nyelvhasználat kérdéseit valóban sokoldalúan megközelítő értékes kötetet tart kezében az olvasó, mely hosszú távon járul hozzá a kérdéssel kapcsolatos tudományos vitákhoz, és hasznos információval szolgál minden, a téma iránt érdeklődő kutató vagy hallgató számára. (Pléh Csaba szerkesztő: *Kognitív szempont a nyelv pszichológiájában*. [Általános Nyelvészeti Tanulmányok 25. Főszerkesztő: Kenesei István] Bp., Akadémiai, 2013, 442 p.)

*Berán Eszter*

egyetemi adjunktus, PPKÉ Pszichológia Intézet